

Oponentský posudek disertační práce Mgr. Matěje Klímy
LADISLAV KLÍMA V ČESKÉ KULTUŘE

Předkládanou disertační práci Mgr. Matěje Klímy lze v souladu s jejím názvem charakterizovat jako literárněhistorickou studii, jejímž předmětem je recepcce „díla a osobnosti L. Klímy v české kultuře“. Její nepochybnou předností a přínosem je již sama šíře jejího záběru: recepcce a ohlas jsou tu chápány v širokém smyslu slova, takže kromě kritického ohlasu (dobové recenze, interpretační stati a jiné články) je tu pozornost – byť v menší míře – věnována i tomu, jak Klímovo dílo a osobnost v české kultuře rezonovaly, jak inspirovaly jiné umělce a umělecká díla. Tento vztah je svou povahou intertextuální a dialogický. Interference textů tak svědčí o nevyčerpatelném potenciálu Klímova „pretextu“, jenž je (re)interpretován, a umožňuje učinit si lepší představu o stěžejních otázkách, které nastoluje, i o povaze českého intelektuálního prostředí, v němž Klímovo dílo rezonovalo. Studiu Klímova díla, začleněného do horizontu následujících textů-posttextů, jež ho předvádějí ve světle jeho dialogicky se rozvíjejícího smyslu, se tak otevírají nové dimenze jeho rozumění. Tyto posttexty, které představují (většinou) písemně zachycené stopy jeho rozumění, se nabízejí stát se při studiu Klímova díla novými kontexty. Jejich interpret se však musí vyrovnat s četnými úskalími a otázkami, které před něj staví. Sám autor upozorňuje na paradox, že mnohé umělce inspiroval spíše autorský mýtus či legenda, prosazující se záhy na úkor samotného díla. A mluvíme-li o významovém potenciálu Klímova „pretextu“, narážíme na další paradox: třebaže po roce 1989 došlo k zásadnímu nárůstu korpusu textů, k zásadní reinterpretaci klímovského fenoménu nedošlo. Autor tato klíčová témata klímovské recepcce sice zaznamenává, zůstává však v rovině jejich evidence a popisu, reflexe otázky zmíněného poměru díla a mýtu, resp. zevrubnější analýza mechanismu i hlubších motivací a příčin jeho utváření v českém intelektuálním prostředí či u hlavních Klímových vykladačů chybí.

Klímovo dílo je svou povahou dvoudomé, náleží literatuře a filozofii, přičemž v obou těchto oblastech zaujímá zvláštní místo: jak do filozofie tak do literatury vstoupilo s gestem odmítnutí a polemiky. Klímova filozofie (radikalitou myšlení i metafyzickou spekulací) a Klímova próza (experimentálním charakterem a nespoutanou imaginací) se vymykaly dobovému filozofickému i literárnímu kontextu a jako cizorodý element byly také přijímány, resp. odmítány. Adekvátně svému předmětu si práce stanovila úkol „sledovat, jakými způsoby se česká kultura vypořádávala s jedním ze svých nejradikálnějších kritiků, po jakých cestách do ní jeho dílo vstupovalo a za jakých okolností z ní bylo vylučováno“. V tomto „zmapování“ lze vidět její těžiště i největší přínos. Autor se sice mohl částečně opřít o bibliografii Pavla

Siostrzoneka, dílčí stati mapující Klímův ohlas v undergroundu (M. Machovec, G. Brown), odkazy v edičních poznámkách E. Abrams k *Sebraným spisům* a v neposlední řadě i o svou vlastní antologii *Čtení o Ladislavu Klímovi* (2022), přesto nám předkládá dosud nejobsáhlejší soupis literatury předmětu, o nějž se bude moci bezpečně opřít každý z budoucích klímovských badatelů. Zvláště cenná je jeho bibliografie tam, kde se opírá o dosud nevyužité materiály nejrůznější povahy (konvoluty výstrižků a rukopisné či strojopisné soupisy a bibliografické záznamy, korespondence), obsažené ve fondech Ladislava Klímy a Jaroslava Kabeše, částečně také ve fondech Emanuela Chalupného a Karla Bodláka v Památníku národního písemnictví. Literatura předmětu zahrnuje i texty, s nimiž autor ve svém výkladu přímo nepracuje, případnému zájemci však na ně úsporným způsobem odkazuje v poznámkách pod čarou.

Práce je rozdělena do čtyř oddílů, vymezených poměrně předpokládatelnými milníky v Klímově recepci: rokem 1904, kdy vychází autorova prvotina *Svět jako vědomí a nic*, rokem Klímovy smrti 1928 a pak léty 1948 a 1989, v nichž se odráží těsná provázanost autorovy recepce s proměnami politických poměrů. Každý ze čtyř oddílů má v autorově podání své těžiště. V prvním období (1904-1928) je jím reflexe ohlasu na Klímovy první filozofické knihy a autorův dramatický pokus (společně s A. Dvořákem) *Matěj Poctivý*, resp. *Matějovo vidění*, v druhém období (1928-1948) se výklad soustředí především na způsoby, jakými se v klímovské recepci bezprostředně po autorově smrti ustavovala (počínaje nekrology) mýtotvorná vrstva a jeho život se proměňoval v legendu, jejíž klíše budou provázet, resp. překrývat Klímův obraz až do současnosti. S vydáváním prvních textů z autorovy pozůstalosti se objevily i první zásadní kontroverze o ediční přístup ke Klímovým textům: práce mapuje spor mezi J. Kabešem a R. Vápeníkem a přibližuje „ediční praxi“ autorovy družky Kamily Lososové. Zároveň se v souvislosti s vydáním autorových prvních beletristických děl začíná postupně proměňovat autorův obraz: zatímco přinejmenším do roku 1948 dominoval pohled na Klímu jako filosofa, příp. filosofa-básníka (F. X. Šalda), od padesátých let se definitivně těžiště zájmu přesune směrem ke Klímově beletrii, která inspirovala řadu spisovatelů, v 70. a 80. letech silně rezonovala v undergroundovém společenství. Výklad třetího oddílu (1948-1989) se na jedné straně soustředí k mapování způsobů, jimiž se komunistická moc usilovala vymýtit autorovo jméno z kulturního povědomí, na straně druhé sleduje Klímovu recepci v dílech autorů paralelní kultury 50. a 60. let (J. Kolář, B. Hrabal, I. Vodsed'álek nebo E. Bondy), znovuoživení odborného i vydavatelského zájmu v šedesátých letech, spojeného zejména s aktivitami Josefa Zumra a Jiřího Němce. Zcela mimořádný fenomén pak autorovi představuje Klímova recepce alternativní kulturou undergroundu v 70. a 80. letech, zahrnující

aktivity samizdatové, klímovské reference v díle řady autorů z prostředí undergroundu a naprosto osobité přijetí jeho díla skupinou The Plastic People of the Universe. Těžiště výkladu porevolučního období představuje rekonstrukce znovuoživených sporů a kontroverzí o ediční i etický přístup ke Klímovu dílu, vyvolaný z jedné strany vydavatelským „boomem“ na počátku 90. let, jenž s sebou přinesl řadu nekvalitních reprintů a textologicky problematických edic, z druhé strany pak zpřístupňováním autorova díla v *Sebraných spisech*, připravovaných E. Abrams.

To jsou však jen zhruba vytyčené hlavní linie výkladu, které autor rozšiřuje, prohlubuje a mnohdy i oživuje četnými exkurzy, přibližujícími kupř. první polemiky o autorovo dílo ve 20. letech (mezi E. Chalupným a V. K. Škrachem) nebo o rekonstrukci geneze Klímovy knihy *Vteřina a Věčnost*, mj. na základě korespondence s vydavatelem R. Škeříkem. Disertační práce zahrnuje miniportréty nejvýznamnějších protagonistů klímovské recepce, osobností mnohdy rozporuplných, někdy až bizarních (Jaroslav Kabeš, Karel Bodlák, Josef Zlámal), mapuje nejen nejdůležitější interpretace a výklady autorova díla filozofického a beletristického (J. L. Fischer, R. Černý, J. Patočka, J. Zúmr), nýbrž i zmínky v kompendiích a souhrnných referátech B. Václavka, A. Nováka, nebo F. X. Šaldy, celkový obraz pak doplňuje kupř. objevná kapitola o poměru V. Nezvala ke Klímovu dílu, jenž z jedné strany nepochybně souvisí s básníkovým vztahem k herečce Lilly Hodáčové, která koncem 30. let psala o Klímovi disertační práci (pod vedením J. Mukařovského), z druhé strany se dotýká komplexní otázky poměru avantgardy ke Klímovu dílu. Nad překvapivou skutečností, že Klímovo dílo nebylo až na výjimky v avantgardních kruzích významněji reflektováno, se autor zamýšlí v souvislosti s článkem K. Bednáře s příznačným názvem *Proč se mlčí?* (1937). Již několikrát připomenutou šíří autorova záběru dokládá i to, že do svého výkladu zahrnul rovněž diplomové a disertační práce, vzniklé převážně v letech 1939–1968, aby na nich demonstroval různé podoby psaní o Klímovi i v dobách, kdy se jinak o Klímovi rozhostilo zlověstné mlčení. U dvou disertačních prací z počátku padesátých let tak autor poukazuje na specifické napětí mezi jejich zjevným zaujetím Klímovým myšlenkovým světem a ideologicky motivovanou nutností dílo jako dekadentní, chorobné či patologické odsoudit.

Ve svém výkladu autor postupuje důsledně chronologicky, ohlas Klímova díla předkládá jako v zásadě přehledně uspořádaný „příběh“, takže sám občas podlehne pokušení své podání beletrizovat, resp. dodat mu chybějící napětí pomocí poněkud omšelých obrátů typu „Vraťme se ale zpátky do roku 1928. Krátce po Klímově smrti totiž...“ (s. 57), „V příběhu Lilly Hodáčové a Vítězslava Nezvala jsme zamlčeli jednu důležitou postavu, jež se hrála v Klímově životě i v posmrtných osudech jeho díla významnou (byť kontroverzní)

roli...“ (s. 79) ad. Tyto snadno přehlédnutelné vypravěčské „figury“ zdají se však svědčit o něčem, co si zaslouží kratší zamyšlení. Nelze než souhlasit s autorovým názorem, že obeznámenost se staršími texty, v nichž se autorův obraz utvářel, je předpokladem, aby se tak Klímovi budoucí interpreti osvobodili od celé řady klišé, mýtů, legend a omylů, jež v klímovském diskursu dodnes nereflektovaně kolují: „Poznáme-li, z čeho naše porozumění Klímovým textů vychází, budeme schopni číst je jinak než naši předchůdci, kteří měli k dispozici jen zlomek toho, co máme dnes díky *Sebraným spisům* my. Skrze sledování Klímova obrazu v procesu jeho utváření můžeme nejen rozpoznat stereotypy, jež dominují v polistopadové recepci, ale také oživit nevyužité interpretační možnosti, jež nám nabízejí starší texty. Studium sekundární literatury, jejíž prezentace představuje těžiště této práce, nám tak může posloužit dvojitým způsobem. Můžeme se jí inspirovat a současně se od ní emancipovat.“ Přestože je tu přesně řečeno, co máme od předkládané práce očekávat, v čem je její těžiště, oponent by si vedle té „emancipace“ přál více i té „inspirace“, kdyby autor alespoň občas vystoupil z té až příliš bezpečné zóny prosté evidence, popisu a střídme analýzy a v riskantnějších operacích rozumění se přiblížil klímovskému diskursu, charakterizovanému krajním individualismem, radikalitou myšlení a formálním experimentem. Dodnes zneklidňující a subverzivní síla klímovského diskursu (jeho radikální „jinakost“!) by měla/mohla – jak se domnívám – zanechat jistou stopu v autorově vlastním výkladu. Otázka zní: je to možné? Autor sám velmi trefně pojmenoval úskalí, kterým jsou vystaveni Klímovi interpreti a vykladači, ocitající se v paradoxní situaci: „Studovat klímovskou recepci znamená mj. sledovat, jak vstupuje do dialogu dílo, jež k němu vybízí, avšak zároveň se jej pokouší znemožnit.“

K úvaze a k diskusi v rámci rozpravy dávám dvě otázky, které však spolu myslím úzce souvisejí. První se týká povahy a podoby recepce autorů, jež literární historie označuje za solitéry. Když se v roce 1964 Věra Linhartová v prvním ročníku časopisu *Tvář* obrátila k dílu R. Weinera, o němž dlouhých patnáct let nebylo publikováno ani slovo, nejenže nepochybovala o jeho trvalém a nepopíratelném významu pro živý literární vývoj, odmítala však o něm uvažovat jako o autorovi „neznámém a znovuobjevovaném“. Podle Linhartové se tak mohl jevit jen z hlediska povrchu, totiž knižního a čtenářského trhu, skutečný pohyb uměleckého díla a jeho působnost se podle ní prosazují nezávisle na něm, takže o Weinerovi lze „mluvit plným právem jako o autoru dobře známém, který má v české literatuře své pevné, pomíjivými vnějšími kritérii nedotknutelné místo“ (*Tvář* 1964, č. 9–10). Linhartová se tu dotkla jednoho z paradoxů literárněkritické a literárněhistorické recepce, který se týká nejen Weinerova, nýbrž i Klímova nebo Demlova díla, které během dlouhých period oficiálního

mlčení „působí pouze svou existencí a kvalitou a ‚prozařuje‘ takto neveřejnými cestami“ (tamtéž). Klímova recepcce má ovšem oproti Weinerovi i Demlovi ještě jeden specifický rys: jeho ohlas, jehož mapování se věnuje předložená práce, se přece ve své převažující části opíral o pouhý zlomek Klímova díla. Ale není to právě tato fragmentárnost, jež umožnila a usnadnila způsob vztahování se k němu, třebaže se ovšem časem stalo nutně ritualizovaným a poněkud mechanickým? Je myslím zcela legitimní – i v duchu Klímových slov z jeho *Vlastního životopisu*: „z člověka zbude vždy jen fragment jeho“ – klást si provokativní otázku, zda nebylo autorovým štěstím, že jeho dílo nebylo známo jako koherentní celek, nýbrž v podobě legendárních a dráždivých fragmentů, jejichž přitažlivost zejména pro „nejrůznější svobodomyšlné enklávy“ byla umocněna enigmatickou, ve fragmentech uchopovanou autorskou figurou, dramatickými životními okolnostmi přinucené k neustálému outsiderství.

Klímovo dílo a jeho recepcce nás tak staví před foucaultovskou otázku, „co je autor?“ a s ní spojené tázání o autorské funkci, resp. autorovi a jeho vztahu k dílu: jak může naše představa o autorovi orientovat naše čtení, otevírat je či naopak je uzavírat? Autorskou funkci, jež působí prostřednictvím vlastního jména, Foucault definuje jako to, co „charakterizuje způsob existence, cirkulace a fungování určitých diskurzů uvnitř určité společnosti“. Platí-li, že konstitutivní složkou jména autora je jeho vztah k určitému korpusu textů a na těch je co do významu závislý (jméno autora „není uvedeno v matrice lidí, ani není uvedeno ve fikci díla, nachází se ve zlomu, který uvádí určitou množinu diskursů a její způsob zvláštního bytí“), v Klímově případě se logicky nabízí otázka, zda a jak se toto „jméno autora“, zajišťující nějakou klasifikační funkci a umožňující přeskupování určitého počtu textů, proměňuje a modifikuje ve vztahu k narůstajícímu korpusu textů klímovského diskursu. Biografická data, jak se v moderních literárněteoretických konceptech autora obvykle konstatuje, mají představovat oblast významu, bez které se autorské jméno může velmi dobře obejít. V případě Ladislava Klímy to však – a předkládaná disertační práce to potvrzuje – neplatí. Oč významnější roli v recepci „díla a osobnosti L. Klímy“ hrají otázky autora a autorské funkce, o to více v předkládané práci postrádám teoretickou konceptualizaci těchto otázek. Tím spíš, že L. Klíma jako typický autor s biografií problematizuje – od ruského formalismu tradovanou – snahu oddělit neliterární stránku autora (označovanou jako *autor* nebo *autorská osobnost*, tj. soubor osobních vlastností, z čistě literárního hlediska bezvýznamných) od jeho stránky literární (*literární osobnost* či *autorský subjekt*, tj. postava, jejím rodištěm i bydlištěm je literatura, resp. soubor vlastností představujících autora v čtenářově mysli). Právě u tzv. autorů s biografií nabývají texty zvláštního významu a

důležitosti ve spojení s životopisem jejich autora, přičemž pojem biografie může mít dva významy: 1. dokumentární příběh vyprávěný tradiční literární historií, sbírka faktů z básníkovy osobního a veřejného života, přičemž tento druh biografie nemá mít s literární vědou nic společného, 2. biografie legendární, umělecká, kterou nevytvářejí literární vědci, nýbrž sami spisovatelé, a to dvěma směry: inscenují ve svých životech epické prvky, nebo vytvářejí pro sebe uměleckou autobiografii-legendu s pečlivě promyšleným výběrem skutečných a vykonstruovaných událostí – umělecká biografie nám nelíčí autora jako konkrétní psychofyzickou bytost, ale autorský subjekt, tj. autorův obraz lomený literárními médii. Matěj Klíma se ve své práci sice vydal na nebezpečnou půdu autorské interpretace, v níž zachovává v centru pozornosti texty literární, ale přitom neignoruje ani další kontexty, včetně oné tak často přezírané biografie. Domnívám se však, že by teoretická konceptualizace těchto jen letmo nastíněných otázek ve vztahu ke Klímovu dílu a autorské osobnosti práci prospěla. Umožnila by kupř. chronologicky koncipovaný výklad „dramatizovat“ nejen vnějšími prostředky a postupy beletrizujícího podání, nýbrž zevnitř: otevřením se problematizujícím a znejišťujícím otázkám, které Klímovo dílo a osobnost ve světle své recepcce vyvolávají. Tím spíš, že „budování autorského mýtu je jednou ze stěžejních strategií Klímova psaní“. Z řečeného je patrné, že si autor této interpretační výzvy, již otázka vztahu mezi autorovým dílem a jeho osobností jako jedno z klíčových témat klímovské recepcce představuje, byl dobře vědom. Dokládá to i jeho výstižný popis problému ze samotného závěru práce, který však lze vnímat již jen jako formulaci příštího badatelského úkolu: „Konstantou v proměnlivé recepci Klímova díla je skutečnost, že většina recenzí se nezabývá jen vydanou knihou, ale od její reflexe brzy přechází k obecnějším závěrům o Klímově „zjevu“. [...] Více než po vnitřním ustrojení jednotlivých textů se většina recenzentů a interpretů táže po ustrojení jejich původce. Téměř za každým pokusem postihnout rozmanitý svět Klímových textů je patrná potřeba vyrovnat se s osobností jeho stvořitele. Toto pozorování může být plodné i pro uvažování nad primárními texty. Žánrově různorodá a fragmentární díla zastřešuje – a v ohlasech leckdy i zastíňuje – autorské gesto, ustavičně odkazující k vlastnímu tvůrčímu „já“.“ Obava, že by se tato interpretační výzva mohla proměnit v interpretační past, však v předložené práci převážila.

Ale aby mi bylo dobře rozuměno: mluvím stále o nadstandardní práci a měřítku, jimiž ji poměřuji, jsou její vlastní, tedy rovněž nadstandardní, a vznesené výhrady nemohou zakrýt to podstatné: jde o práci s jasně formulovaným badatelským úkolem, který byl důsledně a (v tom nejlepší slova smyslu) solidně proveden. Předložená práce je natolik solidní a přesvědčivá v detailu i celku, že staví oponenta do nezáviděníhodné pozice: odsuzuje jej do

pasivní role kriticky naladěného čtenáře, jenž náhle bezradně bloumá textem, nevěda, kam by opřel svůj ostrovtip. Přes dílčí námitky – či spíše polemické poznámky a podněty k diskusi –, naznačující směr, jímž se práce mohla ubírat, resp. jímž by se mohla ubírat další badatelská práce Matěje Klímy o Ladislavu Klímovi, nemůže být pochyb o tom, že předkládaná disertační práce ve svém výsledku přináší k předmětu své analýzy mnoho nového a objevného. Jedná se o práci zralou, ve způsobu argumentace důslednou, vnitřně koherentní, v závěrech inspirativní a v neposlední řadě – až na dva tři překlepy – jazykově a stylisticky naprosto suverénní. Práce je psána plynulým a sympaticky uvolněným stylem, aniž by autor přitom slevoval ze své argumentační náročnosti, některé partie nadto nabízejí doslova vzrušující četbu.

Předložená práce Mgr. Matěje Klímy splňuje nároky, kladené na doktorskou disertaci. Doporučuji ji tedy k obhajobě s hodnocením „prospěl“.

V Praze dne 6. 11. 2023

Doc. PhDr. Petr Málek, CSc